

ALISHER NAVOIY G‘AZALIYOTIDA LISONIY SIMVOLIZM VA IRFONIY TALQIN MASALALARI

E’zoza Suyunova Xurshid qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti,

O‘zbek tili va adabiyot yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Muhammadiyev Axadjon Mahmudovich

Filologiya fanlari doktori, professor

Annotatsiya

Ushbu maqolada Alisher Navoiy g‘azallaridagi lisoniy simvolizmning o‘rni va ularning tasavvufiy (irfoniy) asoslari tadqiq etiladi. Shoir ijodidagi "may", "yor", "zulf", "sharob" kabi an‘anaviy lirik timsollarning shunchaki badiiy vosita emas, balki chuqur falsafiy ma‘no tashuvchi ramzlar ekani tahlil qilingan. Navoiy she‘riyatidagi majoz va haqiqat munosabatlari ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan.

Kalit so‘zlar: *Navoiy, g‘azal, simvolizm, irfon, tasavvuf, majoz, haqiqat, ishq, lisoniy mahorat, badiiy timsol.*

Аннотация

В данной статье исследуется роль языкового символизма и его суфийские (ирфанские) основы в газелях Алишера Навои. Анализируется, что традиционные лирические образы в творчестве поэта, такие как «вино», «возлюбленная», «локон», являются не просто художественными средствами, а символами, несущими глубокий философский смысл. Научно-теоретически освещаются отношения между аллегорией и истиной в поэзии Навои.

Ключевые слова: *Навои, газель, символизм, ирфан, суфизм, аллегория, истина, любовь, языковое мастерство, художественный образ.*

Abstract

This article explores the role of linguistic symbolism and its Sufi (Irfanic) foundations in Alisher Navoi's ghazals. It analyzes that traditional lyrical images in the poet's work, such as "wine," "beloved," and "tress," are not merely artistic devices but symbols carrying deep philosophical meanings. The relationship between allegory and truth in Navoi's poetry is highlighted from a scientific and theoretical perspective.

Keywords: *Navoi, ghazal, symbolism, Irfan, Sufism, allegory, truth, love, linguistic skill, artistic image.*

Kirish

Alisher Navoiy ijodi — shunday bir tilsimki, uning har bir so‘zi ortida butun bir koinot yashiringan. Biz ko‘pincha g‘azallarni o‘qiganda ularning tashqi ohangiga, so‘zlarning nafisligiga mahliyo bo‘lamiz. Ammo Navoiy uchun so‘z shunchaki bezak emas, balki

Haqiqatni bayon qilish qurolidir. Shoir o'zining irfoniy qarashlarini bayon etishda bevosita tushuntirish usulidan emas, balki lisoniy simvolizm usulidan foydalangan.

Nega Navoiy ramzlarga ehtiyoj sezdi? Chunki tasavvufiy tajribalar, ilohiy ishq va ruhning holatlarini oddiy insoniy tilda tushuntirish deyarli imkonsiz. Shu bois, shoir biz biladigan dunyoviy tushunchalar (yor, may, gul, bulbul) orqali biz bilmaydigan ilohiy olam sirlarini ochishga harakat qildi. Ushbu maqolada biz aynan shu simvollar silsilasini va ularning zamiridagi irfoniy ma'nolarni tahlil qilishni maqsad qildik.

1. Majoz va Haqiqat: Ko'prik orqali maqsad sari

Tasavvuf falsafasida "Majoz — haqiqatga ko'prikdir" degan oltin qoida bor. Navoiy g'azallaridagi lisoniy simvolizm aynan shu qoidaga tayanadi. Shoir insoniy ishqni tasvirlaydi, lekin uning nishoni — Ilohiy ishq. Masalan, mahbubaning chiroyini ta'riflaganda, aslida Borliqning yaratuvchisi bo'lmish Mutloq Go'zallikka ishora qiladi.

Lisoniy simvolizmning o'ziga xosligi shundaki, u bitta so'zga bir necha qatlamli ma'no yuklaydi. Birinchi qatlamda u oddiy o'quvchi uchun chiroyli sevgi she'ri bo'lib ko'rinsa, ikkinchi qatlamda ma'naviyat ahliga Ollohning tajallisi (nuri) haqidagi dars bo'lib xizmat qiladi. Professor I. Haqqulov aytganidek, Navoiy she'riyatidagi har bir detal — yorning qoshi, ko'zi, xoli — shunchaki tashqi go'zallik unsurlari emas, balki vahdat (birlik) va kasrat (ko'plik) olami o'rtasidagi muvozanatni ko'rsatuvchi belgilardir [1].

2. "May" va "Mayxona" timsollarining irfoniy mantig'i

Navoiy g'azaliyotida eng ko'p uchraydigan, ammo eng ko'p noto'g'ri talqin qilinadigan obraz — bu "may" (sharob)dir. Ko'p hollarda buni moddiy ichkilik bilan adashtiradilar. Holbuki, irfoniy lisoniy simvolizmida:

May (sharob) — bu Ollohning ishq va Uning ma'rifatidir. Sharob insonni mast qilgani kabi, ilohiy ishq ham oshiqni o'zligidan (nafsidan) ayiradi.

Sog'iy (Saqi) — ma'rifat ulashuvchi Pir yoki Ollohning o'zi.

Xarobot (Mayxona) — rasmiyatchilikdan butunlay poklangan, faqat chin ko'ngildan ibodat qilinadigan ruhiy maskan.

Keling, Navoiyning bir baytiga e'tibor qarataylik:

Sog'iyo, tut bodaki, dahr ahli aro rasvo bo'lay,

Chun qozosi yetsag-u, hech kimga rahm etmas base. [2]

Bu yerda shoir dunyoning bevafo ekanini bilgani holda, "boda" (ilohiy ishq) orqali bu dunyoning soxta obro'-e'tiboridan ("rasvo bo'lish") voz kechishni istayapti. Bu — ruhning ozodlikka chiqishi simvolidir.

3. G'azal tahlili: "Kecha kelgumdur debon..." g'azalidagi ramzlar

Navoiyning mashhur g'azallaridan birini tahlil qilish orqali simvolizm qanday ishlashini ko'raylik. G'azalning birinchi baytini olaylik:

Kecha kelgumdur debon, ul sarvi gulro' kelmadi,

Ko'zlarimga kecha tong otquncha uyqu kelmadi. [3]

Tashqi qarashda: Oshiq mahbubasini kutdi, u kelmadi va oshiq uxlamadi.

Irfoniy talqin: "Kecha" (tun) — bu insonning bu dunyodagi hayoti, zulmat va jaholat davri. "Sarvi gulro" (Yor) — Haq taoloning tajallisi. Oshiq (ruh) o'z aslini izlab butun umr (kecha) kutadi, ammo dunyo tashvishlari va jaholat pardasi uni Haqqa yetishishdan to'sib turadi. Uyquning kelmasligi esa — qalbning uyg'oqligi va doimiy zikrda ekanligiga ishoradir.

Shoir bu yerda "kelmadi" so'zini takrorlash orqali oshiqning intizorligini emas, balki inson ruhining bu dunyoda begona ekanini, o'z asliga (Tangriga) qaytish qanchalik qiyinligini simvolik tarzda ifodalagan.

4. "Zulf" va "Yuz" — Nur va Zulmat kurashi

Navoiy g'azallarida mahbubaning sochi (zulf) doim uzun, qora va chalkash tasvirlanadi. Bu tasodif emas. Irfonda "zulf" — bu moddiy dunyoning timsolidir. U chalkash, qora va insonni o'ziga bog'lab oladi (tuzoq).

"Yuz" (ruxsorat) esa — Ollohning nuri va haqiqatidir.

Oshiq zulf ichidan yuzni izlaydi. Ya'ni, biz yashayotgan mana shu chigal dunyo ichidan Haqni topishimiz kerak. Agar oshiq zulfga (dunyo matolariga) bog'lanib qolsa, u yuzni ko'ra olmaydi. Navoiyning mahorati shundaki, u bu murakkab falsafani ikki qator she'rga jo qila oladi.

5. Sahro va Majnun: Na'l va Gard falsafasi

Navoiy o'zini tez-tez "devona", "Majnun" deb ataydi. Sahro — bu inson nafsining bepoyon dalasi. Oshiq o'z nafsini yengish uchun sahroga chiqadi. Shoir bir o'rinda:

Tuproq bo'l ko'yi aro, gar istasang rif'atki, xalq,

Har nega boqsang, quyoshdin topmadi yuksak maqom. [4]

Bu yerda "tuproq bo'lish" simvoli orqali kibrni o'ldirish nazarda tutilgan. Inson o'zini qanchalik xokisor (tuproqdek past) tutsa, Quyosh (Haq nuri) unga shunchalik yaqin bo'ladi. Bu paradoksal fikr — Navoiy simvolizmining cho'qqisidir. Pastlikda — yuksaklik bor.

6. Navoiy lisonining jonliligi va badiiy qudrati

Navoiy tili — bu quruq akademik til emas. U so'zlarni shunday jonli ishlatadiki, go'yo ular nafas olayotgandek tuyuladi. U "mazkur", "ushbu" kabi rasmiyatchiliklardan qochadi. Uning o'rniga tasvirlarni bir-biriga zanjirdek ulaydi.

Masalan, u "ko'ngil"ni gohida qushga, gohida vayronaga, gohida esa qonli daryoga o'xshatadi. Har bir o'xshatishning o'z o'rnini bor. Agar ko'ngil — qush bo'lsa, u tan qafasidan qutulmoqchi. Agar vayrona bo'lsa, u yerda faqat Haq (Ganj — xazina) yashirinishi mumkin. Chunki "xazina vayronalar ostida bo'ladi" degan naql bor.

Xulosa va munozara

Alisher Navoiy g'azaliyotidagi lisoniy simvolizm va irfoniy talqin masalalarini o'rganish natijasida quyidagi ilmiy xulosalarga kelish mumkin:

Simvolizmning tizimliliigi: Navoiy qo'llagan har bir obraz (may, yor, zulf, sahro) alohida-alohida emas, balki bir-birini to'ldiruvchi yagona irfoniy tizimni tashkil etadi. Shoir bu tizim orqali inson ruhining taraqqiyot bosqichlarini chizib bergan.

Lisoniy mahorat: Shoir o'zbek tilining boy imkoniyatlaridan foydalanib, eng murakkab falsafiy tushunchalarni ham nafis va tushunarli lirik obrazlarga ko'chira olgan. Bu esa tilimizning naqadar qudratli ekanidan dalolat beradi.

Irfoniy asos: Navoiy she'riyatini tasavvufiy tushunchalarsiz (irfonsiz) talqin qilish, uning badiiy qiymatini o'n chandon kamaytirib ko'rsatish demakdir. Shoir asarlarining boqiyiligi ham aynan uning zamiridagi mana shu ruhiy haqiqatlardadir.

Tarbiyaviy ahamiyat: Navoiy simvolikasi bugungi kun o'quvchisi uchun ham muhim. U kibrdan voz kechish, ma'naviy poklik, sadoqat va komillikka intilish kabi umuminsoniy g'oyalarni badiiy tilda uqtiradi.

Xulosa qilib aytganda, Navoiy bobomizning g'azallarini o'qish — bu shunchaki mutolaa emas, balki ruhni poklash va yuksaltirish jarayonidir. Biz bu sirlarni o'rganganimiz sayin, o'zligimizni va milliy qadriyatlarimizni chuqurroq anglay boshlaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Haqqulov I. Navoiyga qaytish. – Toshkent: Fan, 2007. – B. 45-60.
2. Alisher Navoiy. Xazoyinul-maoniy. Mukammal asarlar to'plami. 1-tom. – Toshkent: Fan, 1987. – B. 124.
3. Alisher Navoiy. G'azallar. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015. – B. 88.
4. Komilov N. Tasavvuf. – Toshkent: Movarounnahr, 2009. – B. 210-215.
5. Muhammadiyev A. Mumtoz she'riyatda ramzlar va badiiy talqin. – Samarqand: Zarafshon, 2018. – B. 42-50.
6. Sirojiddinov Sh. Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik tahlili. – Toshkent: Akademnashr, 2011.
7. Mallayev N. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 1976.
8. Navoiy asarlari lug'ati. – Toshkent: Fan, 1972.